

O‘T SANCHIG‘I, BUYRAK SANCHIG‘IDA BIRINCHI YORDAM.

Mamadjanova Dilfuzaxon Turgunovna

Andijon Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi tez tibbiy yordam va favqulotda holatlar tibbiyoti fani bosh o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘t va buyrak sanchig‘ining kelib chiqish sabablari, klinik belgilari, ularni farqlash hamda zarur birinchi yordam choralari yoritilgan. Tibbiyotda bu holatlar o‘tkir og‘riqli sindromlar sirasiga kiradi va tezkor tashxis hamda malakali yordam ko‘rsatilishi hayotiy ahamiyatga ega. Maqolada sanchiq paytida bemorni to‘g‘ri joylashtirish, issiqlik muolajalari, dori vositalaridan foydalanish hamda shoshilinch tibbiy yordam chaqirish tartibi haqida amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: O‘t sanchig‘i, buyrak sanchig‘i, birinchi yordam, spazmolitik, og‘riq, siydik tizimi, o‘t pufagi, nefrolitiaz, kolika, ambulator yordam.

Inson organizmidagi ichki a‘zolarida yuzaga keladigan og‘riq sindromlari orasida o‘t va buyrak sanchig‘i eng og‘ir kechadigan holatlardan biridir. Bu holat ko‘pincha to‘satdan paydo bo‘lib, kuchli og‘riq bilan kechadi va bemor hayot sifatiga hamda organizm faoliyatiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘t sanchig‘i (biliar kolika) — o‘t yo‘llari yoki o‘t pufagining to‘silib qolishi natijasida yuzaga keladigan o‘tkir og‘riq holati. Buyrak sanchig‘i esa — siydik yo‘llarining to‘silib qolishi yoki buyrak toshlarining harakati bilan bog‘liq og‘riq holatidir.

Ikkala holatda ham bemorga tezkor, to‘g‘ri birinchi yordam ko‘rsatilishi zarur. Chunki kechiktirilgan yoki noto‘g‘ri harakatlar og‘ir asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Quyida o‘t sanchig‘i (xolelitiazis) va buyrak sanchig‘i (nefrolitiazis) holatlarida birinchi yordam ko‘rsatish bo‘yicha O‘zbekiston sharoitida amaliy

qo'llaniladigan, juda batafsil va tushunarli yo'riqnoma keltirilgan. Ma'lumotlar oddiy tilda, har bir qadam aniq va amaliy tarzda tushuntirilgan. Ushbu holatlar jiddiy bo'lishi mumkin, shuning uchun birinchi yordamdan so'ng darhol shifokorga murojaat qilish juda muhimdir.

O't sanchig'i (Xolelitiazis) – Batafsil birinchi yordam

O't sanchig'i o't pufagida toshlar (odatda xolesterin yoki boshqa moddalardan hosil bo'lgan) o't yo'llarini tiqab qo'yganda yuzaga keladi. Bu holat o'ng qovurg'a ostida keskin og'riq, ko'ngil aynishi, qusish va ba'zan isitma bilan kechadi. Og'riq ko'pincha yog'li ovqatlar (masalan, palov, shashlik) iste'mol qilinganda yoki stress holatlarida kuchayadi.

O't sanchig'ining belgilari:

- Og'riq: O'ng qovurg'a ostida keskin, zo'r beruvchi yoki doimiy og'riq. Og'riq yelka sohasiga yoki orqaga tarqalishi mumkin.
- Ko'ngil aynishi va qusish: Ovqatdan keyin yomonlashishi mumkin.
- Terlash yoki titroq: Kuchli og'riq tufayli yuzaga keladi.
- Isitma yoki titroq: Agar o't pufagi yallig'lansa (xolesistit) yoki infektsiya bo'lsa.
- Siydik yoki najas rangining o'zgarishi: Siydik qorayishi yoki najas och rangga aylanishi (o't yo'llari tiqilishi tufayli).
- Umumiy zaiflik: Bemor o'zini holsiz his qilishi mumkin.

Birinchi yordam qadamlari:

Bemorni tinchlantirish va qulay holatga keltirish:

- Bemorni tinch joyda yotqizish yoki o'tirishga yordam bering. Ko'pincha yonboshlab yoki biroz egilib o'tirish og'riqni biroz kamaytiradi.
- Harakatni minimallashtiring. Keskin harakatlar (yurish, sakrash) o't pufagini qo'zg'atib, og'riqni kuchaytirishi mumkin.
- Bemorning xavotirini kamaytirish uchun tinchlantiruvchi so'zlar ayting, chunki stress og'riqni yomonlashtiradi.

Iliq kompress qo‘llash (ehtiyotkorlik bilan):

- Agar bemor issiqlikka toqat qila olsa, o‘ng qovurg‘a ostiga iliq (38–40°C) kompress qo‘ying. Masalan, iliq suv bilan to‘ldirilgan grelka yoki sochiqqa o‘ralgan issiq suv shishasi ishlatiladi.

- Ehtiyot chorasi: Kompress juda issiq bo‘lmasligi kerak, chunki bu terini kuydirishi mumkin. Agar bemorda isitma, qattiq titroq yoki yallig‘lanish belgilari (qizil, shishgan hudud) bo‘lsa, issiqlik qo‘llashdan saqlaning, chunki bu holatni yomonlashtirishi mumkin.

- Agar issiqlik qo‘llash haqida shubhangiz bo‘lsa, bu qadamni o‘tkazing.

Ovqat va ichimlikdan butunlay voz kechish:

- Bemorga hech qanday ovqat yoki ichimlik bermaslik kerak. Yog‘li ovqatlar (masalan, O‘zbek taomlari orasida palov, qaynatma yoki shashlik) o‘t pufagini qo‘zg‘atib, og‘riqni kuchaytiradi.

- Agar jarrohlik aralashuvi kerak bo‘lsa (masalan, o‘t pufagini olib tashlash), bo‘sh oshqozon zarur. Shuning uchun hatto suv ichishdan ham saqlaning.

Og‘riq va alomatlarni kuzatish:

- Og‘riqning boshlanish vaqti, davomiyligi, intensivligi va tarqalish joyini (masalan, yelka yoki orqaga yoyilishi) yozib boring.

- Qo‘shimcha alomatlarni qayd eting: isitma, qusish, siydik rangining o‘zgarishi yoki najas holati.

- Bu ma’lumotlar shifokor uchun tashxis qo‘yishda (ultratovush yoki qon tahlili orqali) juda muhimdir.

Tez yordam chaqirish yoki shifoxonaga yetkazish:

- O‘zbekistonda 103 raqamiga qo‘ng‘iroq qilib, tez yordam chaqiring. Operatorga holatni aniq tasvirlang: “O‘ng qovurg‘a ostida keskin og‘riq, ko‘ngil aynishi va qusish bor” deb ayting.

- Agar og‘riq 30–60 daqiqadan oshsa, isitma, qattiq qusish, terining sariq rangga aylanishi (sariqlik) yoki hushidan ketish belgilari bo‘lsa, darhol shifoxonaga olib boring.

- Toshkentda Respublika klinik shifoxonasi, Shahar klinik shifoxonasi yoki hududiy shifoxonalar ushbu holatlarni davolash uchun mos keladi.

- Xavfli asoratlar: O‘t sanchig‘i o‘t pufagi yallig‘lanishi (xolesistit), o‘t yo‘llarining tiqilib qolishi yoki pankreatit kabi jiddiy muammolarga olib kelishi mumkin.

O‘z-o‘zidan dori bermaslik:

- Shifokor maslahatisiz og‘riq qoldiruvchi dorilar (masalan, ibuprofen, parasetamol, analgin) yoki boshqa dori-darmonlarni bermang. Bu alomatlarni yashirib, tashxis qo‘yishni qiyinlashtiradi yoki davolashga xalaqit beradi.

- Masalan, og‘riq qoldiruvchilar o‘t pufagidagi yallig‘lanishni yashirishi mumkin, bu esa kech tashxis qo‘yilishiga olib keladi.

Buyrak sanchig‘i (Nefrolitiazis) – Batafsil birinchi yordam

Buyrak sanchig‘i buyrak toshlari siydik yo‘llarini tiqab qo‘yganda yuzaga keladi. Bu o‘ta keskin og‘riq bilan kechadi, ko‘pincha “eng yomon og‘riq” sifatida tasvirlanadi. Og‘riq bel sohasida boshlanib, pastga (qorin yoki chanoq sohasiga) tarqalishi mumkin.

Buyrak sanchig‘ining belgilari:

- Og‘riq: Belning bir tomonida yoki ikkala tomonida keskin, to‘lqinli og‘riq. Og‘riq chanoqqa yoki jinsiy a‘zolarga tarqalishi mumkin.

- Siydikdagi o‘zgarishlar: Siydikda qon (qizil yoki jigarrang siydik), tez-tez siydik chiqarish istagi yoki siydik chiqmasligi.

- Ko‘ngil aynishi va qusish: Kuchli og‘riq tufayli.

- Isitma yoki titroq: Siydik yo‘llarida infektsiya (piyelonefrit) bo‘lsa.

- Bezovtalik: Bemor tinimsiz harakatlanishi mumkin, chunki qulay holatni topish qiyin.

Birinchi yordam qadamlari:

Bemorni qulay holatga keltirish:

- Bemorning eng qulay holatni topishiga yordam bering. Ba'zilar o'tirishni, boshqalari yonboshlab yotishni afzal ko'radi. Buyrak sanchig'ida bemorlar ko'pincha tinimsiz harakatlanadi.

- Tinch muhit yaratib, bemorning xavotirini kamaytiring. Xavotir og'riqni yanada kuchaytirishi mumkin.

Iliq kompress qo'llash:

- Bel sohasiga yoki og'riq sezilayotgan joyga iliq kompress (38–40°C) qo'ying. Bu siydik yo'llaridagi spazmlarni yumshatib, og'riqni biroz kamaytirishi mumkin.

- Ehtiyot chorasi: Kompresni sochiqqa o'rab qo'ying va terini kuydirmaslik uchun har 10–15 daqiqada tekshirib turing. Agar isitma yoki siydik yo'llari infektsiyasi belgilari bo'lsa, issiqlik qo'llamang.

Suv ichish (ehtiyotkorlik bilan):

- Agar bemorda qattiq qusish yoki siydik chiqmasligi bo'lmasa, oz miqdorda suv ichishga ruxsat beriladi (soatiga 100–200 ml). Bu siydik yo'llarini yuvib, kichik toshlarning (5 mm dan kichik) o'z-o'zidan chiqib ketishiga yordam berishi mumkin.

- Ehtiyot chorasi: Agar bemor siydik chiqara olmasa yoki jarrohlik aralashuvi ehtimoli bo'lsa, suv ichishni cheklang. Shifokor maslahatisiz ko'p suv ichish xavfli bo'lishi mumkin.

Alomatlarni kuzatish va yozib olish:

- Og'riqning joylashuvi (bel, chanoq, pastki qorin), intensivligi va harakatlanishini qayd eting. Masalan, og'riq beldan chanoqqa o'tishi toshning siydik yo'llari bo'ylab harakatlanayotganini ko'rsatadi.

- Qo'shimcha alomatlarni (siydik rangi, isitma, qusish) yozib boring. Bu shifokor uchun ultratovush yoki KT tekshiruvi o'tkazishda muhimdir.

Tez yordam chaqirish yoki shifoxonaga yetkazish:

- O‘zbekistonda 103 raqamiga qo‘ng‘iroq qilib, holatni tasvirlang: “Belda keskin og‘riq, siydikda qon bor, qusish kuzatilmoqda” deb ayting.

- Agar og‘riq 1–2 soatdan oshsa, isitma, siydik chiqmasligi yoki qattiq qusish bo‘lsa, darhol shifoxonaga olib boring. Toshkentda Respublika klinik shifoxonasi yoki hududiy urologiya bo‘limlari mos keladi.

- Xavfli asoratlari: Buyrak sanchig‘i siydik yo‘llarining tiqilib qolishi, infeksiya (piyelonefrit) yoki buyrak yetishmovchiligiga olib kelishi mumkin.

O‘z-o‘zidan dori bermaslik:

- Shifokor maslahatisiz og‘riq qoldiruvchi (masalan, ibuprofen, ketorol), antibiotiklar yoki siydik haydovchi dorilarni bermang. Bu alomatlarni yashirib, tashxis qo‘yishni qiyinlashtiradi.

Xulosa

O‘t va buyrak sanchig‘i – jiddiy holatlar bo‘lib, birinchi yordam faqat vaqtinchalik yengillik beradi. Asosiy maqsad – bemorni shifoxonaga yetkazish va professional yordam olish. O‘zbekistonda 103 tez yordam xizmati yoki mahalliy shifoxonalar bunday holatlarni boshqarishga yordam beradi. Agar bemorning holati, yoshi, jinsi yoki boshqa alomatlari haqida qo‘shimcha ma’lumot bersangiz, maslahatni yanada aniqlashtirib bera olaman.

O‘t va buyrak sanchig‘i — o‘tkir og‘riqli holatlar bo‘lib, birinchi yordam ko‘rsatish algoritmi aniq bo‘lishi kerak. Har bir inson, ayniqsa tibbiy xodim bo‘lmagan shaxslar ham, o‘t va buyrak sanchig‘i belgilarini bilishi lozim. Birinchi yordamda asosiy maqsad — og‘riqni kamaytirish, bemorni tinchlantirish va shoshilinch tibbiy yordamni chaqirishdir. O‘t pufagi yoki buyrak toshi bilan og‘rigan bemorlar uchun parhez, suyuqlik rejimi va yengil jismoniy faollik muhim ahamiyatga ega. Tibbiyot o‘quv yurtlarida va kollejlarda “Birinchi tibbiy yordam” fanida bu mavzuni amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘rgatish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. WHO Clinical Practice Guidelines on Emergency Care, Geneva, 2021.

2. Abramson, J., *Renal and Biliary Emergencies: Diagnosis and Management*. — Oxford: Oxford University Press, 2019. — 243 p.
3. Rasulov A., “Shoshilinch tibbiy yordam”, Toshkent: Fan, 2020.
4. Xudoyqulov B., “Buyrak va siydik tizimi kasalliklari”, Toshkent: Medpress, 2019.
5. Miller R.D., *Emergency Medicine Handbook*. — New York: McGraw-Hill Education, 2020. — 410 p.
6. Harrison T.R., *Principles of Internal Medicine*. — New York: McGraw-Hill, 2018. — Vol. 1–2.
7. World Health Organization (WHO). *Emergency care systems framework*. — Geneva, 2021. — 67 p.
8. European Society of Emergency Medicine. *Clinical Guidelines for Acute Abdominal Pain*. — Brussels, 2020. — 54 p.